

**А. Д. Бачинський. Січ Задунайська. 1775—1828: Істори-
ко-документальний нарис.— Одеса: Маяк, 1994.— 124 с.**

Перед нами нова, на превеликий жаль, остання, праця відомого історика Південної України Анатолія Бачинського, який 8 квітня 1995 р. раптово помер.

Дослідження присвячене мало вивченій Задунайській Січі — своєрідній українській демократичній військово-політичній громаді, що зберігала вільності і традиції запорізького козацтва, найтіснішим чином була пов'язана з народними масами — джерелом її поповнення, а отже, й існування. Задунайські козаки свято берегли мову, культуру, національні звичаї свого народу, релігійні особливості, сформовані на Батьківщині.

Про себе як серйозного дослідника історії Південної України, історії Задунайської Січі зокрема, Анатолій Бачинський заявив у першій половині 60-х рр. Тоді з'явилися такі його праці, як „Джерело для вивчення історії народної колонізації Буджацького степу і пониззя Дунаю в кінці XVIII — на початку XIX ст.“ (1963), „Адміністративно-політичне управління Буджацьким степом і пониззям Дунаю. XVIII — початок XIX ст.“ (1966) та інші.

У першій з них серед іншого автор розглядав і національний склад козацького війська. Він документально довів, що серед козаків Ёсть-Дунайського війська українці становили 73 відсотки, росіяни — 10,5, поляки — 6, молдавани і волохи — 4,3, болгари — 2,3, серби — 1,6 відсотка, решту — угорці, греки, австрійці.

1969 р. А. Бачинський закінчив ґрунтовну монографію „Народна колонізація Придунайських степів у XVIII — на початку XIX ст.“, за яку він був удостоєний наукового ступеня кандидата історичних наук.

На початку 70-х рр. дослідник, як історик козацтва, був змушений надовго замовкнути, бо, за визначенням тодішніх офіційних історіографів, вивчення історії козацтва було „політично несвоєчасним“ — воно, мовляв, принижує цивілізуючу роль Росії на Сході. Йому порадили досліджувати питання, пов'язані з Другою світовою війною.

Але й за цих умов А. Бачинський не полишав праці над улюбленою проблемою. Він продовжував вивчати джерела. І як тільки з'явилися сприятливі умови, друкував статті, виступав з доповідями про козаків.

У 1992 р. він один з ініціаторів заснування неперіодичного збірника „Історичне краєзнавство Одещини“ і його відповідальний редактор до останнього дня життя. У цьому збірникові побачили світ такі його статті, як „Задунайська Січ і заселення Придунайських степів у кінці XVIII — на початку XIX ст.“, „До питання про стан і господарські заняття населення Акермана на рубежі XVIII—XIX ст.“, „Усть-Дунайське буджацьке козацьке військо 1806—1807 рр.“, „Болгари — задунайські запорожці“ та інші.

Книга про Задунайську Січ складається зі вступу і восьми розділів: 1. Становлення у поневіряннях; 2. У вирі війни; 3. У Сейменах; 4. Задунайські запорожці; 5. Між Дунавцями та Акмангігом; 6. За Дунаєм; 7. На Січі воля; 8. Козаків не скоренити.

Поганий стан вивчення історії Задунайської Січі автор пояснив двома причинами: 1) негативним ставленням до історії України, історії козаків зокрема, як царських, так і радянських владних структур; 2) браком компактних джерел. Адже невідома нам доля архіву Коша Задунайської Січі. Є натяки, що якісь документи кошовий Й. Гладкий передав імператорові Миколі I у 1828 р., але вони не виявлені. Не використовували дослідники і матеріали турецьких архівів. Відомо, що 1928 р. одеський історик-архівіст О. Рябінін-Склярєвський, автор

кількох праць з історії Задунайської Січі, звертався до асоціації сходознавців з проханням допомогти у справі використання турецьких матеріалів, але 1931 р. асоціацію було закрито, а 1937 р. і Рябініна-Скляревського було репресовано.

Правда, багаторічні пошуки А. Бачинського спростовують твердження деяких істориків про повну відсутність джерел. Вони є, але дуже розпорошені у ділових матеріалах тодішніх місцевих і центральних установ, що зберігаються тепер у Державному архіві Одеської області, у Російському державному архіві давніх актів, Російському державному військово-історичному архіві, Архіві зовнішньої політики Росії, Російському державному історичному архіві, Архіві Санкт-Петербурзької філії Інституту російської історії Російської Академії наук, Краснодарському крайовому державному архіві, Національному архіві Республіки Молдова.

Перше справді унікальне дослідження про Задунайську Січ належить видатному українському етнографові й антропологові Федору Вовкові, який у 80-х рр. XIX ст. побував у пониззі Дунаю серед українського населення і на основі спогадів колишніх козаків написав працю „Задунайская Сечь“, що 1883 р. побачила світ у „Киевской старине“ під псевдонімом „Ф. Кондратович“. Ряд документів й інших розвідок про ці події було опубліковано насамперед у „Киевской старине“, „Чтениях в Одесском обществе истории и древностей“, „Журнале Министерства просвещения“ та інших.

У 20-ті рр. XX ст. з'явилося кілька праць про задунайських козаків Л. Берга та О. Рябініна-Скляревського. 1949 р. зробив спробу проаналізувати соціальні групи козаків, розкрити соціально-економічні відносини у Задунайській Січі В. Голобуцький.

Окремі факти, пов'язані з залюдненням краю, містяться у працях О. Дружиніної, С. Борового, В. Кабузана, А. Коцієвського, С. Гросула, І. Анцупова, В. Жукова та інших.

Стисло охарактеризувавши стан літератури і джерел про Задунайську Січ, автор крок за кроком розкриває її історію. У першому розділі він зупиняється на тому, як після зруйнування Запорізької Січі царськими військами і заслання старшини в Сибір і на Соловки козаки помандрували у межі тодішніх турецьких володінь і розселилися в Очаківській окрузі, на Березані, у пониззі Дністра від Ажермана до Бендер, у гирлах Дунаю — Вилковому, Кілії, біля Тульчі й Галацу.

Попри всі труднощі і поневіряння на кінець XVIII ст. закінчився процес формування окремої військової сили — організованої української козацької демократичної громади, що стала центром тяжіння для тих, хто рятувався від кріпацької неволі.

На підставі аналізу значного фактичного матеріалу вчений приходить до висновку, що твердження деяких дослідників про заснування запорожцями Задунайської Січі ще до 1776 р. хибне. Він вважає вірогіднішою думку Ф. Вовка, що в 1775—1786 рр. Січі взагалі не було — запорожці жили окремими невеликими рибальськими ватагами, розкиданими по всій Дунайській дельті, переважно біля бессарабських лиманів, і підлягали різним турецьким урядовцям.

Під час російсько-турецької війни 1787—1791 рр. задунайським запорожцям вдалося створити свою військову організацію. Їх військові сили склалися з піхоти, кінноти, флотилії та артилерії. Козаки закріпилися на певний час у гирлі Дунаю. Їх Кіш знаходився у Дунавцях.

Відомості про життя задунайців після війни викладені у третьому розділі. У Сейменах, за свідченням сучасників, справжньої Січі не було, бо на це місце поселення вони дивилися як на тимчасове і жили в земляних бурдюх. Навесні 1793 р. султан спробував оселити козаків у Буджанському степу, але згодом було вирішено повернути туди буджацьких ногайців. На початку XIX ст. козаки

опинилися нарешті в гирлах Дунаю, але втримати відведене їм поселення Кати́рлез не змогли.

Про долю задунайських козаків під час російсько-турецької війни 1806—1812 рр. йдеться у четвертому розділі. Автор спростовує твердження, яке закріпилося в історичній літературі, що Т. Гайдабура і козаки, яких він привів, були некрасівці. Насправді некрасівців у цьому війську не було. Не підтверджується джерелами і думка, що Маніфест від 18 лютого 1807 р.— наслідок переговорів І. Міхельсона із загоном запорожців з тисячі осіб, що ідея створення війська належала начальникові канцелярії головнокомандуючого Юрковському та ад'ютантові К. Мейендорфа І. Котляревському, який нібито з цією метою їздив по Буджацькому степу, обирав місце для оселення усть-дунавців. Справді, І. Котляревський був у складі 2-го корпусу, що вів бої в районі Ізмаїла, як ад'ютант генерала К. Мейендорфа і склав „Журнал военных действий 2-го корпуса войск под командою господина генерала от инфантерии и кавалера барона Мейендорфа 1806 года ноября с 15 числа 1806 года 16 декабря“, але там немає мови ні про утворення війська з задунайських запорожців, ні про оселення в степу. Немає згадок про це і в формулярному списку І. Котляревського. Справжнім його завданням було разом з прикордонним комісаром забезпечити замирення буджацьких ногайців. Цим і була викликана мандрівка у придунайські степи. Саме про це розповідається у журналі детально.

Хоч під час військових дій частина козаків перейшла на бік Росії, число задунайських козаків не зменшилося. Їх лави поповнювалися утікачами, що рятувалися від кріпацької неволі. У цьому відношенні Задунайська Січ успадкувала традиції Запорізької Січі. Мешканці цих слобід називалися райсю, як і все населення Туреччини, що сплачувало податки.

Задунайська Січ з райями користувалася досить широкою автономією. Землі, відведені Січі, належали до її відомства і звільнялися від податків, а козаки не виконували ніяких, крім військової, повинностей. Крім того, турецький уряд виплачував козакам так звані „кормові гроші“. Усно адміністративну, судову і військову владу, деякі господарські обов'язки виконували кошовий і старшина, як це було в Запорізькій Січі. До козацької старшини входили: кошовий отаман, писар, осавули і драгоман, тобто перекладач, тлумач. Обиралася старшина на козацькій, військовій, раді, що збиралася 1 жовтня — на день престольного свята Покрови Богоматері січової церкви.

Останній, восьмий, розділ присвячений викладові перипетій, пов'язаних з переходом кошового Й. Головатого з частиною козаків (близько тисячі чоловік) на бік Росії. Для козаків і населення, яке залишилося, це мало трагічні наслідки. Усі вони зазнали переслідувань. Багато слобід запустило. Січ у селі Верхньому Дунавці була зруйнована; тут оселилися турецькі мешканці. Українськими центрами залишилися Нижній Дунавець і Тулча. Із запорожців, які повернулися до Росії з Й. Головатим, був сформований Дунайський козацький полк, що брав участь у російсько-турецькій війні 1828—1829 рр. 1831 р. він був оселений в Олександрівському повіті Катеринославської губернії й утворив Азовське військо, що проіснувало до 1865 р.

Задунайські запорожці та усть-дунайські козаки, які мешкали в Бессарабії і Херсонщині, 1828 р. утворили Дунайське (з 1856 р.— Новоросійське) військо. Поселене воно булв в Акерманському повіті Бессарабії і проіснувало до 1869 р. Такий далеко не повний зміст цієї вельми цікавої праці.